

Magtens former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren

Artiklen beskæftiger sig med, hvordan man kan fremanalysere og undersøge de komplekse magtmekanismer, som udspiller sig i borgerens møde med velfærdsstaten. Artiklen ønsker at bidrage til en kritisk refleksion over de selvfølgeliggende processer, som dette møde afspejler.

Af Nanna Mik-Meyer, lektor og sociolog og Kaspar Villadsen, lektor og sociolog

Kaspar Villadsen er ph.d., sociolog, lektor ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi, CBS. Kaspar Villadsen har skrevet ph.d. afhandlingen »Det sociale arbejdes genealogi« (udgivet af Hans Reitzel, 2004). Han har arbejdet ved Socialforskningsinstituttet og har udgivet bøger og artikler om socialpolitik og socialt arbejde, bl.a. »Magtens former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren« (med Nanna Mik-Meyer, Hans Reitzels Forlag, 2007). Kv.lpf@cbs.dk

Nanna Mik-Meyer (nannamik@gmail.com) er Ph.D., sociolog, lektor ved Institut for Organisation, CBS (pr. 1. august 2008). Nanna Mik-Meyer har skrevet afhandlingen »Dømt til personlig udvikling« (Hans Reitzel Forlag). Hun har arbejdet ved SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd og ved Institut for Ledelse, Politik og Filosofi (CBS). Nanna har udgivet en række bøger og artikler om det sociale arbejde, senest bogen »Magtens Former« (sammen med Kaspar Villadsen).

»Det er jo ufatteligt at man vil være så væmmelig ved sig selv, fordi – når man er så tyk, som jeg er – jeg skader mig selv, hver gang jeg propper noget i munden, som jeg ikke kan tåle. Og det er jo også noget af det, jeg skal arbejde med.«

Sådan fortæller en overvægtig kvinde om sig selv til en sundhedskonsulent, som skal hjælpe hende med at tabe sig. Vi vender tilbage til kvinden og sundhedskonsulenten sidst i kapitlet, først vil vi introducere et perspektiv, som vi mener, er velegnet til at stille skarpt på magten i mødet mellem – i dette tilfælde – overvægtige og sundhedskonsulenter.

I november udgav vi bogen *Magtens former*, hvor vi gennem en række cases hentet fra det sociale arbejde, viser, hvordan magten i mødet mellem stat og borger kan fremanalyses. Vi betoner således de komplekse former for magt, som er i spil i borgerens møde med velfærdsstaten, og stiller os dermed i kontrast til andre mere optimistiske – eller idealistiske, om man vil – tilgange til mødet mellem borger og stat.

Det kan være værd indledningsvis et øjeblik at opholde sig ved et omtalt nyere bidrag, nemlig Juuls og Høilunds (2005) bud på, hvordan velfærdsstatens eksperter kan møde borgeren, så borgeren føler sig set og hørt af velfærdssystemet. Med teoretisk inspiration fra den tyske sociolog Axel Honneths arbejde argumenterer forfatterne for, at velfærdseksperterne i højere grad skal anerkende borgerne, eller arbejde på en sådan måde, at borgeren føler sig anerkendt i sit møde med systemet. Det er især borgerens krænkelseserfaringer, som forfatterne mener, vi kan lære noget af i forhold til at udvikle et bedre socialt arbejde. Det gode sociale arbejde måles på, hvorvidt det »understøtter menneskelig opblomstring«. Ifølge Høilund og Juul er socialt arbejde i dag præget af krænkelse, manglende overholdelse af formelle rettigheder og tavshedspligt,

utilstrækkelig kendskab til lovgivning og en ufaglig praksis, hvor de professionelle tror sig i stand til at definere problemer og behov, uden at opnå kendskab til borgerens situation gennem dialog.

Vi kan uden problemer tilslutte os Juuls og Høilunds iagttagelser af, at velfærdsstatens professionelle kan have svært ved at møde borgeren på en åben og anerkendende måde. Ligeledes finder vi det sandsynligt, at en del borgere føler sig »krænket«, for så vidt de ikke føler sig forstået og behandlet ud fra den fulde kompleksitet, som de rummer. Begge beskrivelser er i overensstemmelse med iagttagelser fra egen og andres forskning. Samtidig er vi dog skeptiske over for den løsning, som Høilund og Juul foreslår; en løsning, som tilvejebringes ved at flytte perspektivet væk fra den konkrete praksis for at opstille idealer for det gode sociale arbejde ved hjælp af Honneths forslag til en universel etik baseret på en forestilling om alment menneskelige behov for anerkendelse. På denne baggrund kan Høilund og Juul nu bedømme det sociale arbejde som mere eller mindre fejlslagent i sammenligning med deres teoretisk opstillede ideal.

Vi mener, at denne tilgang rummer en indbygget risiko for, at det bliver iagttagerne (Høilund og Juul) – og deres skuffede idealer – som analyserne kommer til at sige mest om. Hermed kommer analyser af de komplekse magtmekanismer, som udspiller sig i borgerens møde med velfærdsstaten, til at glide i baggrunden. Og det er netop de komplekse magtmekanismer, som vi mener, er nødvendige at stille skarpt på. Velfærdsstatens institutioner er i vores optik netop sat i verden for at forandre og bearbejde deres klienter, ikke for blot at anerkende dem, som de er. Vores kritiske input til velfærdsstatens praktikere tager således ikke sit udgangspunkt i et teoretisk eller moralfilosofisk princip. Vi ønsker at rette opmærksomhed mod en række analytiske begreber, som kan anvendes af praktikere, studerende og forskere til at undersøge magtens specifikke former. Vi tager som udgangspunkt, at magten altid er til stede i borgerens møde med velfærdssystemet.

Men for at blive i stand til at iagttage og problematisere, hvordan magten virker, må vi have skarpe redskaber til at beskrive den med. I bogen opstiller vi ikke et program, som praktikere bør følge. De redskaber, som vi tilbyder, er diagnosticerende, idet de muliggør beskrivelser, som markerer magtens konkrete former, og derfor kan skabe kritisk refleksion hos velfærdssystemets praktikere, planlæggere og undervisere. For så vidt der konstant udvikles nye redskaber til at styre med i mødet mellem borger og velfærdsstat, er vi tilsvarende nødt til at eftersøge og udvikle nye analyseredskaber.

Faglogikker og nyliberal styring

Velfærdsinstitutionerne har gennem de senere år i stigende grad været stillet over for krav om at møde borgeren »som han/hun er«, dvs. som et helt og unikt menneske, som enhver indsats må indrettes og tilpasses efter. Samtidig er velfærdsinstitutioner præget af bestemte faglogikker, som afgørende former, hvordan de professionelle kan iagttage og møde borgeren. Hvad, der kan iagttages som behandlingskrævende lidelser, hindringer for integration, motivation, arbejdsevne mv., er betinget af de faglige logikker, som velfærdsstatens fagprofessionelle anvender. Der sættes med andre ord altid bestemte rammer for mødet mellem borger og professionel – for tildelingen af ydelser, for tilbud om jobtræning eller uddannelse, for diagnosticering og behandling mv. (jf. analyserne i antologien *At skabe en klient*). På denne måde spiller magt og viden, intervention og faglogik, snævert sammen i mødet mellem velfærdsstaten og borgeren. Med udgangspunkt i en bred empirisk viden om mødet med borgeren i en række forskellige velfærdsinstitutioner kan vi se, at bestemte værdier, som fx effektivitet, selv-ansvar, frihed, empowerment, selvhjælp mv., i et stadigt stigende omfang får en central plads i danske velfærdsinstitutioner. Disse værdier og dertilhørende nye praksisformer har vi

valgt at samle under betegnelsen »nyliberalisme«, da der er tale om en udviklingstendens, som i høj grad kan relateres til kerneværdier i liberalismen. Med begrebet »nyliberalisme« henviser vi således ikke til et politisk program, en bestemt historisk epoke eller en politisk filosofi. I stedet forsøger vi med dette begreb at sætte fokus på en særlig måde at indrette et system på og på nogle bestemte praksisformer. Og disse reformer og institutionelle forandringer inspireres i høj grad af centrale værdier i et liberalistisk projekt.

Den forandring, som vi p.t. er vidne til i velfærdsstaten, involverer ikke kun et skift i magtstrukturer (fra stat til marked), ændring af ansvar fra offentlige til private domæner, forandringen vedrører også selve konstitueringen af borgeren. Den stadig stigende individualiseringsproces, som vestlige samfund i dag gennemgår, betyder bl.a. at borgeren i stigende omfang gøres ansvarlig for sin egen situation – sin helbredelse, sin læring, sin behandling eller sin integration. Idealborgeren er således en person, som handler ansvarsfuldt, viljestærkt og kontrolleret, og som erkender selv at spille hovedrollen i løsningen af sine problemer. Disse normativt forankrede parametre for den ideale – normale – samfundsborger skaber nogle særlige vilkår for statens møde med borgeren. Og det er netop vilkårene for mødet, og vilkårenes konsekvenser for relationen mellem borger og stat, som kræver kritisk granskning.

Selvstyring og central styring

Velfærdsstatens forandring kan relateres til en række indbyrdes modstridende udviklingstendenser, der både vedrører vilkårene for arbejdet i offentlige velfærdsinstitutioner og for det konkrete møde med borgeren. I forhold til det første punkt, vilkårene for arbejdet, kan de politiske udmeldinger om det ønskværdige i at formindske statens styring for at give plads til institutioners og borgeres selvudfoldelse, *samtidig med* at det centrale politiske niveau på en række områder udøver en stigende detailstyring, ses som et styringsparadoks. Her kan vi fx nævne krav om undervisningsplaner, som formuleres centralt, men skal gennemføres og virke lokalt i selv-ansvarlige skoler og uddannelsesinstitutioner, eller opfordringer om at kommuner og institutioner skal udvikle egne integrationspolitikker, samtidig med at der udformes specifikke krav til integrationens form, dens mål og sanktioner. I forhold til det andet punkt, statens konkrete møde med borgeren, ser vi hvordan personspecifikke udviklingsmål, både kan relateres til borgeren (krav om udvikling) og til velfærdsinstitutionernes arbejde (krav om etablering af projekter, som skal sikre en udvikling af borgeren). Selvom diverse projekter for arbejdsløse, indvandrere, utilpassede unge mv. er forankret i politisk bestemte udviklingsmål og i en kommunal kontekst, som huser denne type projekter, så forventes det, at det er borgeren selv – den arbejdsløse, indvandrer, den utilpassede unge – som er (eller skal gøres) ansvarlig for sin situation.

Frem for at se denne type modsætningsforhold som paradoksale, hvad de rettelig tager sig ud som, mener vi, at man i stedet skal betragte sådanne indbyrdes modsatrettede tendenser som en afspejling af en ny form for styring. Staten søger således at leve op til liberalismens ideal om frihed for institutionen/borgeren (mindskelsen af statens styring) ved kontinuerligt at fremhæve, at det er institutionen/borgeren selv, der skal være ansvarlig for sin situation, samtidig med at der indføres flere og flere styringsteknikker, som formuleres centralt, og hvis formål (udover at sikre en optimal ressourceudnyttelse gennem en omfattende detailstyring) er at hjælpe institutionen/borgeren frem mod den ideale tilstand: at handle ansvarsfuldt, viljestærkt og kontrolleret.

De modstridende udviklingstendenser er ikke kun mærkbare i de strukturelle vilkår for arbejdet, men forplantes også i det konkrete problem-definerende arbejde, der vedrører

både ansatte og de borgere, som udgør velfærdsinstitutionernes målgruppe. I det konkrete møde mellem stat og borger er de offentlige institutioner og deres professionelle en særdeles betydningsfuld faktor, når vi ser på retten til at definere vilkårene for – og indholdet i – arbejdet.

At fremlæse magtens former

Vores genstand i *Magtens former* er borgerens møde med en velfærdsstat, som er under forandring, idet traditionelle velfærdsstatslige fagligheder og ydelsessystemer nu kombineres med en række nyliberale styringsstrategier og teknologier. Denne genstand kræver et komplekst magtbegreb. For det første har vi behov for et magtbegreb, der kan indfange den særlige rationalitet eller styringslogik, som kendetegner nyliberalisme. De liberale reformer og magtteknologier, som aktuelt er på spil, opererer med en forestilling om at realisere borgeres og institutioners potentialer for ansvarlig selv-styring. De henviser til begreber om individers myndighed, handlekraft og frihed. Samtidig viser det sig, at den frihed, som borgeren skal bringes til at praktisere, altid tager bestemte former. Derfor opererer den liberale »borgerstyring« altid med bestemte billeder af, hvem borgeren er, og hvad han/hun rummer. Og eftersom der er tale om en forestilling om at *sikre* eller *realisere* dét, der allerede antages at være der (i det mindste latent), såsom ansvarlighed, arbejdsmarkedsorientering og ønske om socialitet, må liberal styring altid skeptisk overveje grænserne for sin egen magt. Den må søge at forme, facilitere og præge individers handlinger og selvforhold, men undgå at overtage ansvar eller kvæle egen-vilje. Denne form for styring spiller i dagens velfærdsinstitutioner sammen med mere traditionelle former for myndighedsudøvelse, og en central opgave for magtanalysen er at undersøge, hvordan der etableres spidsfindige og overraskende koblinger mellem moderne faciliterende magtudøvelse og mindre spidsfindige former for disciplin, kontrol og suveræn myndighedsudøvelse (behandlingen af flygtninge og indvandrere er et iøjnefaldende eksempel herpå).

For det andet skal magtbegrebet kunne anvendes på et velfærdssystem, som er udspaltet i en lang række faglige og institutionelle systemer, der besidder en faglig lukkethed og autonomi. I et moderne, hyperkomplekst samfund, som har et vidtforgrenet og specialiseret velfærdssystem, er det ikke på forhånd givet, hvordan staten udøver magt i sit møde med borgeren. Statens velfærdsapparat rummer en række specifikke faglige logikker, institutioner og praksisser, som det er forskerens eller den studerendes opgave at fremanalysere – og kritisere. Og til det formål er det nødvendigt med et analytisk perspektiv, som formår at vise, at magten formes i den enkelte institutionelt-faglige kontekst og i det konkrete møde mellem borgeren og velfærdsstaten, og at den derfor ikke skal betragtes som overgribende, universel eller nødvendigvis repressiv. Magtens former skal derfor fremanalyseres som produktive i den forstand, at både borgere og ansatte i velfærdsstaten kontinuerligt reproducerer specifikke praksisformer, som sætter rammer for, hvordan ansatte og borgere både kan træde i forhold til hinanden og til sig selv. Vi ser således magten som både produktiv, dvs. at den søger at skabe agenterne på en særlig måde (fx behandlere som moralske forbilleder eller borgere som ansvarsfulde), og som singulær og indlejret i en praksis, dvs. den skal undersøges specifikt empirisk.

Forskellige »blikke« på magten

Fælles for sociologiske perspektiver som fx Foucaults, Goffmans, Bourdieus og Luhmanns er, at forfatterne ikke reducerer magt til en herskende ideologi, der kan have installeret sig i de fagprofessionelles forestillinger, eller giver ideologien dens udspring i bestemte klasserelationer og produktionsmåder. Magt må nødvendigvis anskues i sit

»udfoldede nærvær«. Vi arbejder derfor ikke med én magtteori, men med en række forskellige sociologiske perspektiver, som er særligt velegnede til at undersøge magten i mødet mellem borger og velfærdsstat. Undersøgelserne kan ske gennem forskellige analytiske indgange, herunder hvordan fx mødet mellem borger og velfærdsstat udspiller sig som interaktion, hvordan mødet formes af specifikke magtteknologier, organisatoriske rammer, felter og bestemte risiko-forestillinger, samt hvordan bestemte historiske vidensformer aktiveres i den professionelle praksis. Disse perspektiver er relevante og effektive i forhold til at vise, at agenterne er spundet ind i (ofte træge) institutionelle strukturer, som fastlåser og former både de ansattes og borgernes handlinger. På den anden side arbejder vi med strukturer, som ikke er absolut fastlåste eller kan fuldstændig forudbestemmes, fx udsagn, rationalitetsmyter, rolleforventninger, doxa, rammer mv., der kontinuerligt dannes, brydes, forhandles og udøves i de institutionelle praksisser, der danner ramme om borgerens og de velfærdsprofessionelles møde.

Pierre Bourdieus sociologiske teori har siden midt i 1970'erne spillet en fremtrædende rolle som teoretisk redskab til at lave analyser af statens rolle som magtudøver og som medvirkende til reproduktionen af social ulighed. Bourdieu lancerer begrebet symbolsk vold for at stille skarpt på den kontrol af mentale opfattelser, som staten – qua en række uddannelser – understøtter, og som reproducerer den sociale orden i sit billede. Pointen hos Bourdieu er, at den enkelte aktør ikke er opmærksom på denne proces og derfor sjældent sætter spørgsmålstejn ved de grundlæggende selvfølgelige forhold, som danner rammen for aktørens handlinger. »Vi fødes ind i en social verden, og det forhold gør i sig selv, at vi tager en række postulater og aksiomer for givne: De kræver ingen officiel begrundelse eller indlæring« (Bourdieu 1996: 152). Vi bliver således ikke kun socialiseret i vores familier, vi socialiseres også i skolen og i alle de øvrige sociale sammenhænge, vi indgår i.

Der er vist ikke nogen tvivl om, at vestlige samfund, herunder også det danske, oversvømmes af en sundhedsbølge i disse år. Stort set alle organisationer – private såvel som offentlige – har inden for de sidste par år sat forskellige sundhedsinitiativer i gang. Der indføres rygepolitik, uddeles skridttællere og tilbydes sundhedssamtaler. Nogle virksomheder markedsfører sig med, at de tilbyder sundhedsforsikringer, hvis antal ifølge Berlingske Tidende (30. august 2006) stiger med »eksplosiv« fart, ministerierne udvikler nationale sundhedstiltag, ligesom antallet af avisartikler om fx sundhed og fedme er steget betydeligt. I Bourdieus terminologi kan vi tale om et sundhedsfelt, som tilsyneladende vinder større og større terræn og som følge heraf bliver mere og mere magtfuldt. Når man fx gennemlæser en række nyere rapporter på sundhedsområdet, tydeliggøres det, at sundhed er blevet til en »metaværdi« (Greco 2004) i det danske samfund, eller i Bourdieus termer et objektivt strukturelt forhold, som der ikke sættes spørgsmålstejn ved. Det, der er til diskussion, er således ikke, om vi skal være sunde, men udelukkende *hvordan* vi mest effektivt får gjort den danske befolkning sund.

Her er tale om et doxisk forhold: det er en selvfølgelighed, at sundhed er et gode, og denne »tavse viden« har, som det vil fremgå i vores lille caseanalyse, konsekvenser for de sundhedstiltag, som usunde, overvægtige borgere »tilbydes« (og frivilligt underkaster sig). Sundhedsfeltets objektive strukturer – og de positioner dette felt aftegner – handler således om at minimere usunde borgers risiko for at blive syge, da livsstilssygdomme antages at forringe kvaliteten af borgernes liv, ligesom de præsenteres som udgiftstunge for staten (og derved borgerne).

Symbolsk vold er et begreb, som Bourdieu anvender til at beskrive den proces, hvor aktøren samarbejder om at opretholde en ulige social orden. Det er en proces kendetegnet ved, at aktøren har internaliseret statens principper for kategorisering (i dette tilfælde fx i

forhold til begrebsparrene sund/usund, lykkelig/ulykkelig, god livsstil/dårlig livsstil), så han/hun kan opfatte sin egen situation og handlen som problematisk og derfor er moden til nye handlinger.

En dialog om sundhed

Selv om casen viser mødet mellem en sundhedskonsulent og en overvægtig kvinde, vil vi gerne gøre opmærksom på, at man også i det sociale system – fx på en række aktiveringsprojekter – i et stadigt stigende omfang er begyndt at fokusere på danske borgeres sundhedstilstand. Fokus på sundhed er m.a.o. ikke længere kun et fokusområde for sundhedssystemet, flere og flere projekter i det sociale system har i dag tilsvarende fokus på borgerens sundhedstilstand.

I dialogen herunder skal vi se, hvordan en sundhedskonsulent og en overvægtig kvinde, Jytte, i fællesskab får gjort Jyttes livsstil til et problem, der skal gøres noget ved. Bemærk, at det argumentatorisk set er næsten umuligt at sondre mellem sundhedskonsulentens og Jyttes fortælling, eftersom de begge accepterer og reproducerer de doxiske antagelser, som er indlejret i sundhedsfeltet.

Jytte er mødt op til sin tredje sundhedssamtale. Hun skal vejes, have målt sin fedtprocent og derudover tale om, hvordan det går med vægttabet. Afslutningsvis skal hun – i samarbejde med sundhedskonsulenten – underskrive en revideret kontrakt, som indeholder de områder, hun i fremtiden skal arbejde med. Jyttes første udtalelse kommer umiddelbart efter, at det er registreret, hvor meget hun har tabt sig.

Jytte

Ja, det er jo ikke så meget, som jeg gerne ville tabe mig, som jeg sagde, men det er fair nok.

Sundhedskonsulent

Og din fedtprocent er på 44,3. Så den er jo røget ned med en ener i hvert fald. Den får du med. (...)

Jytte

Jeg er godt klar over at jeg ikke har tabt mig de der tre kilo i måneden, som jeg gerne ville, så det er så der, jeg skammer mig lidt over mig selv, fordi – og et eller andet sted er det et spørgsmål om, at jeg ikke er god ved mig selv, fordi hver gang jeg propper noget i munden, jeg ikke kan tåle, så er jeg jo faktisk ikke god ved mig selv. Så straffer jeg mig selv. Det gør jeg jo selvom jeg er en trøstespiser. Så jeg opfatter det faktisk som sådan en straf. Jeg kan jo ikke finde ud af at være god ved mig selv.

[Sidste sætning grådkvalt]

(...) Det er jo ufatteligt at man vil være så væmmelig ved sig selv, fordi – når man er så tyk som jeg er – jeg skader mig selv, hver gang jeg propper noget i munden, som jeg ikke kan tåle. (...)

Sundhedskonsulent

Men, det er jo noget andet det handler om...

Jytte

Det er jo det, der er problemet. Og jeg straffer jo mig selv hver eneste gang jeg propper sådan et stykke lortebrod i munden. Men det er det jeg mener, jeg skal arbejde mere med mig selv og mit hoved. (...)

[Jytte fortæller om sin trang til at spise franskbrød om aftenen. Sundhedskonsulenten indfanger denne trang med metaforen »franskbrødsmonsteret«].

Sundhedskonsulent

Så det der er, det er at der foregår jo en kamp – der foregår et spil mellem franskbrødsmonsteret og så Jytte, ikke?

Jytte

Hmm (bekræftende)

[Sundhedskonsulenten foreslår, at Jyttes mand skal hjælpe Jytte med at sige nej til franskbrødet. Sundhedskonsulenten vil herefter vide, hvordan Jytte tror, hun vil reagere på mandens indblanding.]

Jytte

Jeg ville jo nok blive skidesur indimellem (...) men det er jo sådan, at jeg lyver over for mig selv, hver gang jeg spiser (...) og sådan nogle som mig, vi kan ikke tåle at spise et ekstra stykke brød hver dag.

Sundhedskonsulent

Så den omsorg og kærlighed, der kan ligge i...

Jytte

Det er faktisk kærlighed...

Sundhedskonsulent

Måske er det den, der kan være med til at bekæmpe franskbrødsmonsteret. Sådan er det jo nogle gange, at de her monstre, det er sådan nogle, som trænger til en masse omsorg.

Jytte

For det er jo misforstået kærlighed, hvis man bare lader stå til. Og kærlighed gør jo også ondt ind imellem (...)

Sundhedskonsulent

Så du vil gerne konfronteres?

Jytte

Jeg vil gerne konfronteres. Jeg skriver også »mind mig om det«.

Sundhedskonsulent

Ja, ok. Så jeg vil godt have dig til at skrive sådan mere konkret, hvad er det, du gerne vil have, han siger til dig, sådan at du kan huske det, når du kommer hjem.

Jytte

... franskbrød. ...

[skriver]

Sundhedskonsulent

Hvad skriver du?

Jytte

Jeg skriver han skal hjælpe mig ved at give mig frugt, han skal fraråde mig at spise franskbrød, og så har jeg da også skrevet, at han kan da godt hjælpe med at lave frugt eller grønt på et fad hver dag eller minde mig om at gøre det. [sundhedskonsulentens tre forslag].

[Efter lidt snak afsluttes mødet. Jytte underskriver den reviderede kontrakt].

Reproduktion af sundhedsideologi

Sundhedskonsulentens arbejde kan i bourdieusk perspektiv anskues som et statsligt initieret initiativ, der skal skabe en bedre overensstemmelse mellem de objektive strukturer i samfundet, herunder i sundhedsfeltet, som netop producerer fedme og overvægt som et problem, og så Jyttes mentale strukturer, så hun – efter samtaleforløbets afslutning – vil have internaliseret denne statsligt forankrede viden, der gør hendes livsstil til et problem. Den statsligt autoriserede ideologi er i denne sammenhæng således et individ, der opfatter overvægt og fedme som et problem, der skal gøres noget ved.

Selve samtalen viser, at vi har at gøre med en person, som helt velvilligt samarbejder om at opretholde en stigmatiserende social orden. Jytte synes, det er »spændende at se på sine tal«, tal som vel at mærke demonstrerer, at hendes livssituation er stærkt problematisk. Tallene har gjort »indtryk« på familien, som også er ved at lære, at Jyttes livsstil er et problem, der skal gøres noget ved. Denne første lille ordveksling viser, at Jytte og hendes familie ikke tidligere har internaliseret statens – herunder sundhedsfeltets – principper for kategorisering, der gør Jyttes livsstil til et problem. Jytte forsikrer herefter sundhedskonsulenten om, at hendes for lave væggtab får hende til at »skamme« sig, og hun illustrerer derved, at hun faktisk har lært (eller i det mindste er ved at lære) det korrekte syn på sin livsstil, også til trods for, at hendes kropsvægt ikke kan »bevise« det.

Hun engageres derefter i en temmelig omfattende underkastelsesproces – ikke alene skammer hun sig over sit lave væggtab, hun fortæller også, at hun er »væmmelig« ved sig selv, og hun forsikrer herefter sundhedskonsulenten om, at det er noget, hun skal »arbejde med«.

Det drejer sig om at flytte den sociale konflikt – som i et bourdieusk perspektiv kan anskues som frembragt af ulige sociale betingelser, der bl.a. producerer systematisk dårlig ernæringsstandard i visse befolkningsgrupper – ind i det enkelte subjekt som en intern konflikt.

Sundhedskonsulenten søger herefter at spore hende ind på en ny kurs, der tilsyneladende består i mere lærdom produceret af sundhedsfeltets logik, som sundhedskonsulenten gerne vil »høre« Jytte i. I passager, der er fraklippet her, forsøger sundhedskonsulenten at få Jytte til at tale om en kamp mellem det, som hun umiddelbart ønsker (franskbrød om aftenen) og det, som hun rettelig ved, at hun bør ønske (ikke at spise franskbrød, at tabe sig og blive sund). Denne indre kamp, som sundhedskonsulenten formulerer det, kan anskues som en kamp mellem Jyttes gamle, problematiske identitet og hendes nye, rigtige identitet skabt af sundhedsfeltets logik.

I den sidste del af samtaleudklippet ser vi, hvordan Jytte udsættes for den ultimative prøve. Hun skal nu tage stilling til en tænkt situation, hvor hendes mand antages at gribe ind i den problematiske fortæring af franskbrød. Sundhedskonsulenten vil vide, hvordan Jytte ville reagere, hvis hendes mand greb ind (dette kan ses som et forsøg på at teste, om hun rent faktisk har internaliseret sundhedsfeltets logik, som gør hendes madvaner og livsstil problematisk). Jytte forklarer, at hun nok vil blive »skidesur« (på manden, underforstået) indimellem, men at hun også godt ved, at han jo gør det for at hjælpe hende. Sundhedskonsulenten hjælper samtalen på vej og foreslår begreber som »omsorg« og »kærlighed« for at beskrive mandens indblanding. Disse begreber griber Jytte prompte (og viser således endnu engang hvor styrende sundhedsfeltets logik er for samtaleudvikling): Hun medgiver, at mandens indblanding jo »faktisk er kærlighed« og at »sandheden« jo ikke altid er »lige spændende at få klasket i hovedet«. Med hendes eget begreb »sandhed« får vi stadfæstet en gang for alle, at vi ikke har at gøre med to aktører, som kæmper om at definere fx det gode liv (hvilket denne samtale ret beset handler om), men derimod med to aktører, som begge reproducerer en sundhedslogik, der kontinuerligt udstiller den ene aktørs livsstil og lyster som problematiske. Her ser vi i al enkelhed, hvordan den symbolske vold virker: Jytte samarbejder om sin egen underkastelsesproces, netop fordi denne føles »naturlig« (den refererer til statens principper for kategorisering). Jytte er således ikke vidende om, at hun er med til at stadfæste en problemidentitet, som underordner hende i relation til sundhedskonsulenten.

Mødet afsluttes med, at Jytte skal nedfælde sundhedskonsulentens gode råd på en kontrakt, som hun derpå skal underskrive. Netop det forhold, at Jytte skal underskrive en kontrakt, kan ses som endnu en reproduktion af det ulige magtforhold, som kendetegner mødet mellem hende og sundhedssystemet. Kontrakten kan som værktøj betraget anskues som sundhedsfeltets teknik til at skabe bedre overensstemmelse mellem den logik, som råder i sundhedsfeltet, og Jyttes mentale strukturer. Kontraktens skabelon og formål er nemlig ikke udtænkt af en person i Jyttes situation (heller ikke til trods for, at det er hende, der antages at have glæde af den); dens logik og krav er et direkte resultat af sundhedsfeltet, som hun gradvis indoptager, netop ved at hun kontinuerligt under en række møder tvinges til at revurdere sin situation med afsæt i kontraktens krav til informationer (se i øvrigt Andersens [2003] problematisering af nutidige vestlige samfunds »kontraktliggørelse«).

Vi har i denne artikel af pladsmæssige årsager kun haft mulighed for at præsentere en

case og et sociologisk perspektiv fra Magtens former. I denne case viste vi, hvordan Bourdieus begreb om symbolsk vold kan åbne empirien op på en særlig måde: Til trods for, at vores overvægtige person, Jytte, udviser stor samarbejdsvilje over for sundhedskonsulenten, kan samtalen analyseres som en underkastelsesproces, hvor hun aktivt medvirker til sin egen underordning. Det er netop skjulte magtmekanismer af denne art, som Bourdieus sociologi er særlig velegnet til at undersøge.

Vi er klar over at en analyse som denne (og de øvrige analyser, som vi præsenterer i Magtens former) vil kunne læses som en kritik af en række velfærdsinstitutioners konkrete arbejde. Vi vil imidlertid slå fast, at vores kritikbegreb ikke er »absolut«, dvs. at der ikke er tale om en kritik af velfærdsinstitutionernes eksistensberettigelse. Formålet med at fremvise magtens former i statens møde med borgeren, er at stimulere til en kritisk refleksion over de selvfølgeliggørende processer, som dette møde afspejler. Det er processer, som ikke kun er selvfølgelige for ansatte og borgere i velfærdsinstitutionerne, men som i stort omfang også kan ses som samfundsmæssige »selvfølgeligheder«.

Litteratur

Andersen, N. Å. (2003)

Borgerens kontraktliggørelse.

København: Hans Reitzels Forlag.

Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1996 [1992])

Refleksiv sociologi: Mål og midler.

København: Hans Reitzels Forlag.

Greco, M. (2004)

›The Politics of Indeterminacy and the Right to Health‹

Theory, Culture & Society, 21(6): 1-22.

Højlund, P. & Juul, S. (2005)

Anerkendelse og dømmekraft i socialt arbejde.

København: Hans Reitzels Forlag.

Järvinen, M. & Mik-Meyer, N. (2003)

At skabe en klient: Institutionelle identiteter i socialt arbejde.

København: Hans Reitzels Forlag.

Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. (2007)

Magtens Former: Sociologiske perspektiver på statens møde med borgeren.

København: Hans Reitzels Forlag.